

An aerial photograph of Vilafranca del Penedès, Spain, showing a dense cluster of buildings with terracotta roofs. A prominent church tower with a clock face is visible on the right side. The image has a warm, reddish-orange color cast.

Vilafranca 2016

Festes Patronals en honor a Sant Roc

Portada: **Ajuntament de Vilafranca**

Disseny i Maquetació: **Arc Estudi Disseny** · www.arcestudi.es

Edita: **Ajuntament de Vilafranca**

© dels textos: **R. Monferrer** · **Inés Domingo** i **Didac Román** · **Vicent Royo Pérez** · **Diego Ripollès Vicente**

© de la present edició: **Ajuntament de Vilafranca**

Dipòsit legal: **Ajuntament de Vilafranca**

Juliol 2016

Copyright ©. All rights reserved. Avís legal.

D'acord amb la llei de propietat intel·lectual, quede rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita del titular del copyright i de l'editor, la reproducció parcial o total d'aquest llibre per qualsevol precodiament o mitjà, compresos la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjaçant lloguer o préstec públics.

LA PREHISTÒRIA I L'ART RUPESTRE A VILAFRANCA

INÉS DOMINGO

(ICREA/UNIVERSITAT DE BARCELONA/SERP)

DÍDAC ROMÁN

(UNIVERSITAT DE BARCELONA/SERP)

1-INTRODUCCIÓ

Els nostres coneixements sobre com vivien i l'antiguitat dels primers grups humans que van habitar al territori que actualment ocupa el municipi de Vilafranca han variat notablement als darrers anys. Fins fa menys d'una dècada la prehistòria d'aquestes terres era coneguda a partir d'un seguit de materials trobats superficialment en diverses parts del terme que permetien traçar només unes primeres pinzellades sobre aquell passat ja perdut. Però en l'actualitat, les col·laboracions establertes entre l'Ajuntament de Vilafranca i arqueòlegs de la Universitat de Barcelona i de la Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats (ICREA) han permès canviar la nostra visió de la prehistòria vilafranquina gràcies a la troballa de nous jaciments fruit de les prospeccions intenses del terme i de diverses excavacions arqueològiques. Les noves troballes i les dades obtingudes en les excavacions ens permeten començar a esbrinar quines eren les eines utilitzades i com es van transformar al llarg del temps, quins llocs eren preferits per ubicar els campaments, com organitzaven l'espai domèstic, quins recursos vegetals i quina fauna consumien, etc. Avui, a través d'aquestes dades podem oferir una visió molt més completa del passat vilafranquí, que a més a més contribueix a entendre les fases més antigues de la història del nord del País Valencià.

Les nostres recerques també han aportat novetats molt interessants sobre un dels aspectes més visuals i espectaculars que ens han llegat els nostres avantpassats: l'art rupestre prehistòric.

Per un costat la revisió del conegut jaciment de La Covatina del Tossalet del Mas de la Rambla o Barranc de

les Carabasses, ens ha permès descobrir un seguit de noves figures que havien passat inadvertides en estudis anteriors i oferir una nova interpretació per algunes de les figures més emblemàtiques d'aquest conjunt, que durant dècades havien estat mal interpretades. Per una altre, les prospeccions arqueològiques ens han proporcionat noves troballes, tant prehistòriques com històriques, que no deixaran indiferent a ningú quan es puguin donar a conèixer una vegada assegurada la seua protecció.

El valor de l'art rupestre de la Façana Mediterrània peninsular és poc conegut per a molts, i són encara pocs els que s'han apropiat a indrets com la Covatina per apreciar de primera mà unes pintures mil·lenàries, molt castigades pel pas del temps, però amb un valor històric, cultural i artístic excepcional. És per això que ja al 1985 l'art prehistòric va rebre el màxim nivell de protecció d'un Ben Patrimonial a nivell nacional amb

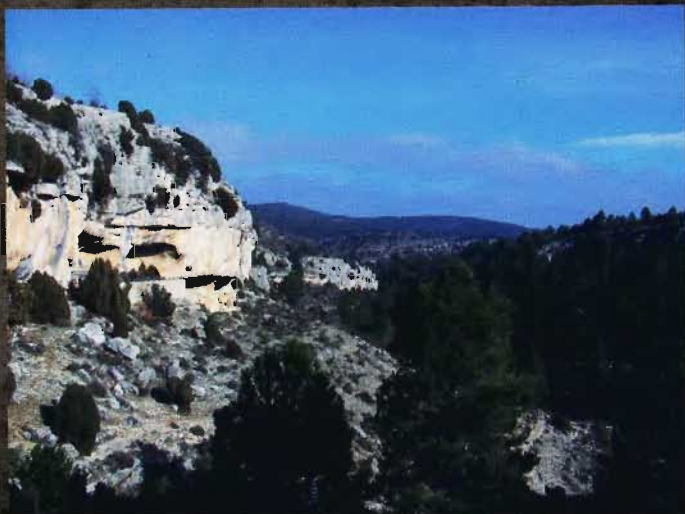
la seua declaració com a B.I.C. segons la Llei de Patrimoni Històric Espanyol. En les darreres dècades el reconeixement dels valors d'aquestes manifestacions artístiques mil·lenàries ha traspassat les nostres fronteres, assolint el màxim nivell de reconeixement que avui en dia existeix a escala mundial, al ser inclòs en la llista de Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO al 1998, al costat d'altres meravelles com l'Alhambra de Granada, la Gran Muralla Xinesa o el Taj Majal.

No obstant això el coneixement que és tenia del jaciment de La Covatina era parcial i faltava d'una anàlisi actualitzada tenint en compte el que avui coneixem sobre aquest art prehistòric. En aquestes línies avançarem algunes d'aquestes novetats.

2-UN POC D'HISTÒRIA SOBRE LA PREHISTÒRIA DE VILAFRANCA

2.1-LA PREHISTÒRIA DURANT EL SEGLE XX

Amb l'excepció de la troballa i publicació de les pintures rupestres de La Covatina (Mesado, 1989), al llarg del segle XX els estudis sobre la Prehistòria de Vilafranca van ser més bé escassos. L'anàlisi d'aquells primers estudis reflexa que durant aquest segle els jaciments prehistòrics no varen atraure l'atenció dels investigadors. I tot i això, el nombre de troballes superficials era elevat, amb una gran majoria d'elles pertanyents als moments finals de la Prehistòria, com va recopilar el professor F. Arasa als seus inventaris de jaciments del terme (Arasa, 1977 i 1982).

La Covatina del Tossalet del Mas de la Rambla

Tot i que els treballs d'investigació arqueològica van ser escassos, podem destacar alguns intents de conèixer el passat més remot vilafranquí, especialment a partir dels anys 50 del segle XX.

En primer lloc cal destacar la figura de H. Prades, qui va realitzar diverses prospeccions i fins i tot una excavació en el jaciment de l'Artiga de Raspa, pertanyent a finals del Neolític. A més a més l'any 1957, i gràcies al mateix Prades, el Servei d'Investigacions Prehistòriques de la Diputació de València va realitzar excavacions en el conegut poblat de l'Edat del Bronze de l'Ereta del Castellar, convertint-se en la primera excavació arqueològica realitzada en el comarca de Els Ports (Arasa, 1982).

Una altra figura a esmentar és la del mestre de l'escola S. Gómez Bellot. Aquest mestre, entre finals dels anys 60 i els inicis dels anys 70 va realitzar diverses prospeccions i excavacions en la localitat. De tots els seus treballs cal destacar la troballa de les pintures rupestres de La Covatina. Entre les excavacions que va realitzar destaquen les de la Cova del Racó de les Coves del Forcall (Arasa, 1982). Malauradament els materials d'aquestes intervencions es van perdre amb el trasllat de Gómez Bellot a València, pel que poc sabem sobre el que es va trobar als jaciments excavats.

Pocs anys després, el grup local de "Misión Rescate", concurs d'àmbit estatal amb la finalitat de recuperar restes arqueològiques des de les escoles i que va provocar la destrucció d'innombrables jaciments arqueològics, va excavar en diversos llocs del terme. Entre aquests cal destriar l'excavació d'una tomba prehistòrica en el Mas de la Marina (Arasa, 1982), de la que malauradament tampoc tenim més informacions.

Per últim, cal destacar la figura de F. Arasa, professor d'Arqueologia de la Universitat de València. Als anys 70, aquest investigador d'origens vilafranquins va realitzar diverses prospeccions pel terme municipal. A més a més va publicar uns bons treballs de síntesi amb les troballes realitzades i amb tots els jaciments coneguts a Vilafranca fins aquells moments (Arasa, 1977 i 1982). Gràcies a aquests treballs coneixem la major part dels jaciments arqueològics vilafranquins, tant els prehistòrics com els de cronologies més recents.

2.2-LA PREHISTÒRIA DURANT EL SEGLE XXI

Amb el canvi de segle i de mil·lenni el panorama de coneixements sobre la Prehistòria a Vilafranca era, per tant, molt reduït. El professor Arasa, autor de les darreres síntesis, tenia un gran interès en promoure

Excavació en la balma de La Roureda l'any 2007

els estudis en aquest territori. Des de la seua posició estratègica a la Universitat de València va fer el possible per atraure l'atenció de nous investigadors (entre ells els que ara signem aquest treball) que començaven a treballar en les comarques del nord de Castelló. Això va permetre iniciar una nova etapa, que arrenca al febrer de 2007 amb una conferència convidada d'I. Domingo per parlar sobre les pintures rupestres de La Covatina. Aquesta iniciativa del consistori va ser la llavor dels actuals estudis sobre art rupestre que portem a terme a la comarca. Pocs mesos després, al juliol del mateix any D. Roman va portar a terme una campanya d'excavacions a la balma de La Roureda. Una excavació que va permetre documentar ocupacions humanes que es remunten al final del Paleolític (Román, 2010).

Un arquer de La Covatina

A partir d'aquell moment els treballs arqueològics que hem portat a terme a Vilafranca han estat continuats, i s'han centrat en dos àmbits:

-l'art rupestre: amb l'estudi en profunditat de les pintures de La Covatina i la recerca de nous jaciments.

-el poblament prehistòric: amb l'excavació de diversos jaciments i la recerca de nous llocs amb ocupacions prehistòriques.

Des de l'any 2011 hem portat a terme diverses campanyes d'excavacions en la balma del barranc de la Fontanella, gràcies al suport de l'Ajuntament de Vilafranca i, en la darrera intervenció, a la Mancomunitat dels Ports. Amb la darrera campanya, realitzada al 2015, donem per finalitzada la nostra recerca a aquest jaciment.

Al mateix temps, i fruit de la nostra col·laboració amb l'Ajuntament de Vilafranca, la concessió de tres projectes del Ministeri de Cultura ens ha permès que des de l'any 2013 es realitzen diverses campanyes de prospecció en busca de nous jaciments arqueològics (tant d'art rupestre, com llocs d'ocupació). Aquest projectes també han permès analitzar en profunditat el jaciment de La Covatina, fer una campanya de neteja de la brutícia que dificulta la visualització d'algunes figures i, gràcies a les noves tecnologies digitals, oferir una nova visió d'aquest conjunt en formats 2D, 3D i 4D. Per últim, l'anàlisi del potencial d'aquest jaciment i del seu entorn natural per atraure un turisme cultural regulat i sostenible, ens va portar a promoure la museïtzació d'aquest indret. L'art prehistòric va ser realitzat pels nostres avantpassats prehistòrics per a ser vist al lloc on va ser creat. Per tant, vam considerar que la millor manera d'ajudar a la societat a

entendre els seus valors i gaudir de la visita era mitjançant una ruta amb panells informatius que guien al visitant a través del paisatge, la història i els motius pintats a aquest emplaçament.

Finalment, cal remarcar que l'2015 es van iniciar noves excavacions arqueològiques en una altra balma del terme de Vilafranca que vam descobrir a les prospeccions realitzades els anys anteriors. El sondeig realitzat va proporcionar uns resultats inicials molt esperançadors. Aquesta nova excavació, sumada a la troballa de nous jaciments amb art rupestre llevantí, garanteixen la continuïtat de la recerca prehistòrica en el terme de Vilafranca per als propers anys.

3-ELS JACIMENTS PREHISTÒRICS DE VILAFRANCA

Els jaciments prehistòrics coneguts a Vilafranca en són 15, tot i que com hem avançat, la majoria es coneixen a partir de troballes superficials de restes d'instruments de pedra o ceràmica prehistòrica. Generalment les troballes superficials solen presentar materials que pertanyen a diversos moments de la prehistòria i, per tant, proporcionen poca informació més enllà de permetre situar sobre un mapa un nou possible lloc d'ocupació. Tot i això, la majoria dels llocs amb troballes identificats podrien vincular-se a les fases finals de la prehistòria, és a dir entre el que coneixem com a Neolític final i l'Edat del Bronze (fa entre 4500 i 3000 anys).

Però com veurem en aquestes línies els jaciments dels que tenim més i millors informacions són precisament els de cronologia més antiga. I això es degut al nostre particular interès en portar a terme excavacions arqueològiques en aquells que apuntaven cap a uns moments més antics de la prehistòria, per ser precisament el nostre tema de recerca.

3.1-LES POBLACIONS DE CAÇADORS

I RECOL LECTORS DEL PALEOLÍTIC I DEL MESOLÍTIC

Amb les dades que tenim fins avui en dia, podem dir que les ocupacions més antigues a Vilafranca es troben en la balma de La Roureda (Román, 2010 y 2011). Es tracta d'una petita balma en la que un nombre reduït de caçadors es va instal·lar temporalment. La cronologia exacta d'aquesta ocupació la coneixem gràcies a una datació feta pel mètode del Carboni 14, que va donar una antiguitat de 11350 anys i que converteix aquesta balma en el jaciment més antic dels coneguts fins ara a la comarca de Els Ports. Aquestes ocupacions s'emmarquen en el que coneixem com final del paleolític, i que a nivell científic denominem Epimagdalenia.

En aquesta petita balma, les excavacions realitzades l'any 2007 van permetre recuperar nombroses restes de petits instruments de pedra que servien per a realitzar totes les tasques quotidianes d'aquests grups. Per exemple, trobem un instrument, que anomenem "gratador", que servia per a adobar les pells dels animals que caçaven (sobretot cérvols i cabres). També

Recreació de La Roureda fa uns 11500 anys (il·lustracions V. Román)

Materials recuperats en la balma de La Roureda.

trobem petites fulletes de sílex apuntades que servien de puntes de fletxa per a caçar.

En el moment en que La Roureda estava habitada el clima era un poc diferent al que tenim avui en dia a Vilafranca. De fet, ens trobem quasi al final de la darrera era glacial, pel que feia més fred i plovia més que actualment.

La principal novetat en aquest darrer any, tot i que les dades són encara molt preliminars i poden variar amb les noves excavacions, és que el nou jaciment que s'està excavant en el terme podria ser lleugerament més antic que el de la balma de La Roureda. Però haurem d'esperar encara uns mesos per a poder confirmar-ho.

Un parell de mil·lennis després de les ocupacions temporals identificades a La Roureda, un altre grup de caçadors i recol·lectors es va instal·lar en una altra petita balma del terme: la balma del barranc de la Fontanella (Román i Domingo, 2014; Román, Domingo i Nadal, e.p.). En aquest cas, gràcies a les excavacions realitzades entre els anys 2011 i 2015 sabem que el lloc va ser ocupat almenys en dos moments diferents pels últims caçadors i recol·lectors: un primer moment fa uns 9200 anys, i un segon moment fa uns 7500 anys. Com veurem més endavant, un mil·lenni després aquesta mateixa balma seria novament ocupada per les primeres poblacions d'agricultors i ramaders que trobem a Vilafranca.

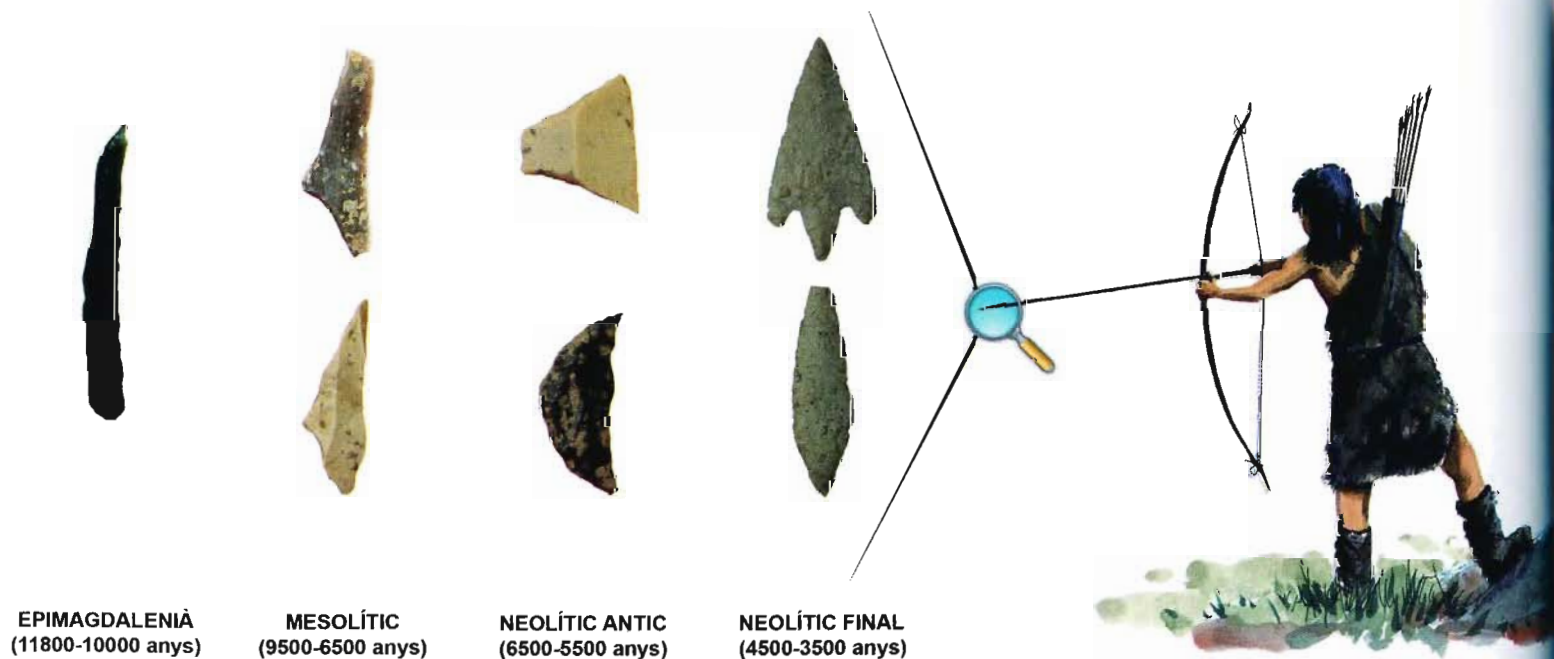
Però si tornem a les ocupacions més antigues, a les dels caçadors i recol·lectors, es interessant destacar que a nivell climàtic,

ja ens trobem en la fase actual, coneguda com Holocè, pel que van gaudir d'unes temperatures similars a les d'avui en dia a Vilafranca, però amb un clima més humit. Aquesta barreja de temperatures no tan fredes com en moments anteriors i una major pluviositat van provocar que el paisatge, que anteriorment estava dominat pel pi roig i negre (o pinassa), ara estigués dominat per grans boscos de roures i carrasques, amb una bona presència d'aurons, avellaners, teixos i aranyoners.

Els grups humans de caçadors que van viure en la Fontanella, encara que seguien sent caçadors, ja no gastaven les mateixes puntes de fletxa que els de La Roureda. Aquests canvis en la forma de les puntes de cacera és un dels indicadors que utilitzem arqueòlegs

per a saber a quina cultura pertanyen els jaciments que excavem. Així, mentre que en La Roureda les feien amb petites laminetes allargades i apuntades, en la Fontanella les feien amb formes geomètriques (trapezis, triangles i segments). De fet, una de les ocupacions de la Fontanella pertany a un període conegut com a Mesolític Geomètric, precisament per la forma de les puntes de les fletxes.

A nivell dels animals que caçaven, a partir d'aquest jaciment i d'altres de la mateixa època que trobem a l'entorn més proper a Vilafranca, com per exemple la balma del Mas Cremat de Portell (Vicente, 2010) o la del Mas de Martí a Albocàsser (Fernández i altres, 2005), sabem que l'espècie més caçada era el cérvol (Fontanella i Mas de Martí) o l'isard (Mas Cremat),

Evolució de les puntes de fletxa durant la prehistòria de Vilafranca.

una espècie que avui en dia només viu als Pirineus o als Pics d'Europa. Altres espècies ben documentades en aquests jaciments són el cabirol i la cabra muntesa. A banda, també s'han recuperat restes d'altres animals com el cavall, l'ur (bou salvatge), el llop, el linx, la rabosa o l'os bru.

3.2-ELS AGRICULTORS I RAMADERS: DEL NEOLÍTIC A L'EDAT DEL BRONZE

A partir de fa uns 6500 anys assistim a un dels canvis més importants en les societats humanes d'aquesta zona: l'arribada de l'agricultura i la ramaderia, fins ara desconegudes. La principal diferència entre els grups caçadors anteriors (paleolítics) i els agricultors-ramaders (neolítics), a banda de la domesticació de

plantes i animals, està en la invenció de la ceràmica per les poblacions Neolítics. Així mateix, tot i que l'arc va seguir sent la principal arma per a la caça i la guerra, les puntes de les fletxes també van anar canviant al llarg dels anys.

D'aquests primers agricultors i ramaders, les dades més antigues que tenim a Vilafranca també les trobem en la balma del barranc de la Fontanella (Roman i Domingo 2014; Román, Domingo i Nadal, e.p.). En aquest lloc, abandonat feia uns 1000 anys pels darrers caçadors-recol·lectors, es van instal·lar alguns dels primers ramaders que van arribar a aquesta zona. No tenim datacions directes, però a partir del tipus de ceràmica i puntes de fletxa recuperades, segurament aquests primers ramaders degueren ocupar la

Puntes de fletxa geomètriques i adorns de la balma del barranc de la Fontanella.

Fontanella fa entre 6500 i 5000 anys. Posteriorment a aquesta nova ocupació, també van visitar la balma les poblacions del final d'aquest període, farà uns 4000 anys, per a emprar la cavitat com a lloc d'enterrament.

Si atenem al tipus de grups humans que van ocupar la Fontanella en els moments inicials del Neolític, pensem que degué estar habitada per un petit grup de ramaders transhumants. De fet aquest barranc encara avui en dia és una zona de pas de la transhumància entre el litoral castellonenc i la serra de Gúdar (Terol).

La resta de dades que coneixem sobre el Neolític del terme de Vilafranca són molt més parcials, ja que no provenen d'excavacions arqueològiques, sinó de troballes superficials en diverses parts del terme. Aquestes dades però, ens permeten observar que és des de fa uns 5000/4000 anys, que la zona comença a estar més intensament poblada.

Alguns d'aquests jaciments de finals del Neolític degueren ser poblats a l'aire lliure, on grups de mitjanes dimensions establirien el seu hàbitat permanent constituït per cabanes. La seua economia es basaria en la ramaderia i l'agricultura a petita escala, encara que també caçarien i recol·lectarien fruits silvestres.

Jaciments d'aquests moments serien, per exemple, els del Mas de la Marina, la Cova Gran, el Racó del Calbo, el Tossalet del Pou de la Vila o l'Artiga de Raspa. En tots ells s'han recuperat restes d'indústria lítica característica d'aquests moments (puntes de

Recreació de la Fontanella fa uns 6000 anys (il·lustracions de V. Román)

fletxa amb aletes i peduncle) i en alguns d'ells també petits fragments de ceràmiques prehistòriques.

Entre aquests jaciments, dels quals podem extreure molt poca informació, en podem destacar dos: Mas de la Marina i cova Gran.

Al voltant del Mas de la Marina es va realitzar una excavació l'any 1972 per part del grup local de la "Misión Rescate". Segons Arasa (1977), en alguns bancals es van recollir diverses puntes de fletxa, fulles de sílex i alguna destrat de pedra polida. Aquestes dades apunten a l'existència d'un jaciment del final del Neolític.

En la cova Gran o cova del Racó, dins del paratge de les coves del Forcall, el 1971 es va fer una excavació sense metodologia científica per part del mestre S. Gómez Bellot. Segons Arasa (1977), l'excavació va ocupar una superfície d'uns 3 x 2 m i 1,5 m de profunditat i en ella es van recuperar restes d'eines de pedra, una petita destrat de pedra polida, restes de ceràmica prehistòrica, algun punxó d'os i restes de peces de collar. Aquestes són les úniques dades amb les que comptem, i ens podrien remetre a un moment entre la meitat del Neolític i l'Edat del Bronze.

Al final de la prehistòria, cap a l'Edat del Bronze, el poblament en la zona continua creixent i els jaciments coneguts són molt més nombrosos. Entre els diversos poblats documentats val la pena destacar l'Ereta del Castellar, ja que es tracta d'un poblat que avui en dia es troba pràcticament dins del municipi.

Totes aquestes dades ens permeten observar que el territori de Vilafranca ha estat ocupat de manera més o menys continuada almenys des de fa uns 11500 anys, i que és sobretot a partir de meitat del Neolític (fa uns 5000 anys) quan aquesta població s'incrementa notablement i es fa estable en la zona.

4-L'ART RUPESTRE

A més a més de buscar llocs d'hàbitat, més o menys temporal, a les terres de Vilafranca les poblacions de la prehistòria van sacrilitzar alguns indrets del seu paisatge decorant les parets de diverses balmes amb representacions rupestres que avui denominem art rupestre Llevantí. L'absència de restes arqueològiques al peu de les pintures ens indica que aquest indrets no van ser utilitzats com a llocs d'hàbitat. Però és evident que les pintures estan marcant la singularitat d'aquest llocs, i és ben probable que els utilitzaren de manera cíclica com llocs de celebració. La falta de restes arqueològiques i la desaparició dels seus autors fa difícil deduir la seua funcionalitat. Però el naturalisme de les representacions i la diversitat de detalls que els pintors llevantins van incloure als panells ens proporcionen avui en dia una finestra única a una gent i un passat ja perdut.

Però què entenem per art Llevantí? L'art Llevantí és una tradició artística mil·lenària (és probable que tinga uns 7000 anys), generalment pintada, però de vegades també gravada, que trobem en balmes il·luminades per la llum solar al llarg de la façana mediterrània de la Península Ibèrica, des dels Pirineus fins Almeria.

En aquests territoris els artistes llevantins van reproduir tota mena d'escenes narratives, on figures humanes ben naturalistes (homes, dones i ocasionalment xiquets) participen en tota una sèrie d'activitats en les que s'il·lustren aspectes del passat d'altre manera invisibles en el registre arqueològic. Entre ells veiem des de trets humans (trets facials, pentinats diversos, barbes, etc), equipament (arcs, fletxes, carcaix, bosses, bumerangs, etc), vestits (pantalons curts i llargs, falces, etc.) i adornaments (diademes, braçalets, cintes i cinturons, etc), fins a pràctiques culturals, comportaments

socials, tàctiques de caça (localització, persecució del rastre de l'animal, dispar, etc), enfrontaments bèl·lics, etc. La fauna representada és sempre salvatge i inclou cérvols, cabres, porcs senglars, bous i cavalls, i de manera ocasional, cànids, insectes i fins i tot algun conill.

Com la balma de La Covatina, els jaciments Llevantins van ser revisitats i repintats en diverses ocasions, com revelen les diferències d'estil entre els motius pintats. I aquest repintades ens indiquen la importància que van tindre aquest llocs per a diverses generacions. El que no sabem és si els motius i els temes pintats són representacions que il·lustren la seua vida quotidiana o tenen algun tipus de significat simbòlic similar a les nostres pintures religioses. És a dir, és possible que la representació d'un bou siga només una reproducció d'un animal quotidià que es objecte de cacera, però també que simbolitze algun ancestre o esperit, que siga venerat per la seua força, que represente la identitat d'un grup, etc (Domingo, 2015).

4.1- L'ART RUPESTRE DE VILAFRANCA

Juntament amb les excavacions que hem portat a terme els darrers anys, també hem realitzat una important tasca en l'estudi i la posada en valor de l'art rupestre prehistòric de Vilafranca. Fruit d'aquestes investigacions, i gràcies a la col·laboració de l'Ajuntament, hem pogut revisar les pintures de la Covatina, descartar la cronologia prehistòrica de les pintures de les Coves del Forcall, i descobrir nous jaciments tant prehistòrics com històrics que, en els pròxims mesos, esperem que puguen ser difosos tant a la comunitat científica com a la societat en general.

Fins ara els nostres treballs s'han concentrat sobretot en el clàssic jaciment de La Covatina del Tossalet del Mas de la Rambla o Barranc de les Carabasses. En aquesta balma s'han pogut realitzar diverses inter-

vencions que han millorat substancialment el coneixement previ que en teníem, entre les que destaquen una primera fase de neteja parcial de la pols i els grafitos que afectaven una part dels motius, i que ha permès millorar la visualització d'algunes figures i descobrir altres de noves. Així mateix, s'ha realitzat una important tasca de posada en valor a través de la creació d'una ruta i la preparació de materials didàctics en formats impresos i, molt prompte digitals, per a que tothom pugua gaudir i aprendre d'aquest llegat prehistòric que ens van deixar els nostres avantpassats.

En aquest escrit, aprofitant que la publicació arriba a totes les cases de Vilafranca, més que en les noves troballes o en la descripció de les pintures de La Covatina, que serà molt prompte accessible a través de la web, volem centrar-nos en la posada en valor del jaciment amb la creació d'una senzilla ruta en la que els visitants poden conèixer diversos aspectes dels modes de vida d'aquells home si dones que van pintar La Covatina.

La ruta proposada consta de dues parts diferenciades. La primera està ubicada en la pròpia oficina de turisme i serveix de complement a la segona part, que és l'accés al jaciment. A més a més, totes dues es complementen amb un tríptic en el que s'informa del contingut de La Covatina i de la ruta.

Com a primera part s'han elaborat dos cartells de grans dimensions (2 metres d'altura per 1 metre d'amplària) en els que el visitant pot descobrir el poblament prehistòric a Vilafranca (en el primer) i alguns dels detalls més significatius de les pintures de La Covatina (el segon).

4.2-LA RUTA A LA COVATINA

Com dèiem abans, l'art rupestre Llevantí va ser dis-

senyat per a ser visitat al lloc on el vam trobar. I és ben probable que per als autors de les pintures fos més important el lloc on es troben que les pròpies pintures, com per a un cristià és més important l'església que les pintures que la decoren. I és per això que tant al passat com al present les pintures és van renovant a mesura que és van deteriorant per mantenir viva la significació de lloc. Per tant, res pot substituir la visita en directe a les pintures de La Covatina i del seu singular entorn. Com a qualsevol museu, la visita ha de ser necessàriament regulada, per garantir que aquest Patrimoni que ha arribat fins a nosaltres es preserve també per a les generacions futures. I en això han de jugar un paper determinant tant l'Ajuntament de Vilafranca, com la seua població. Segur que molta gent de Vilafranca les ha visitades, alguns fa molts anys, quan encara no estaven

ni tan sols tancades, i alguns altres recentment. Ara però hi ha nous al·licients tant per fer la visita per primera vegada com per tornar a gaudir d'aquest lloc amb informació més actualitzada. Per introduir al visitant a les característiques d'aquest lloc a la prehistòria, s'han dissenyat i instal·lat tres panells explicatius al llarg del recorregut d'accés a La Covatina.

4.3-PRIMERA PARADA: EL PAISATGE I LA FAUNA A VILAFRANCA FA ENTRE 8000 I 5000 ANYS

L'objectiu d'aquest panell és ajudar al visitant a imaginar com seria l'entorn i quina fauna habitaria al paisatge que té davant dels seus ulls quan els pintors de La Covatina van ocupar aquest indret.

Així, i a partir de les dades obtingudes en els jaciments excavats tant a Vilafranca com en altres poblacions properes, sabem que en aquells moments hi hauria una gran quantitat de cérvols, ja que és l'animal del que més restes trobem en les excavacions. Aquest animal ha estat desaparegut durant molts anys d'aquestes muntanyes, tot i que sembla que a poc a poc comença a retornar. No passa el mateix amb una altra espècie també present en la zona en aquells moments, l'isard. En aquest cas és una espècie d'alta muntanya que avui en dia només està present en determinades zones dels Pirineus i les muntanyes Cantàbriques.

Tot i això, altres espècies que també estarien molt presents les trobem encara avui en dia, com la cabra muntesa, els cabirols o els porcs senglars, tan abundants en els boscos i les roques vilafranquines.

Entre els carnívors cal destriar la presència del linx o del llop, que van perdurar en aquestes

Imatge d'un dels panells col·locats en la ruta de visita a La Covatina

montanyes fins no fa massa temps. Però també altres que ja s'han perdut en la memòria, com l'ós bru.

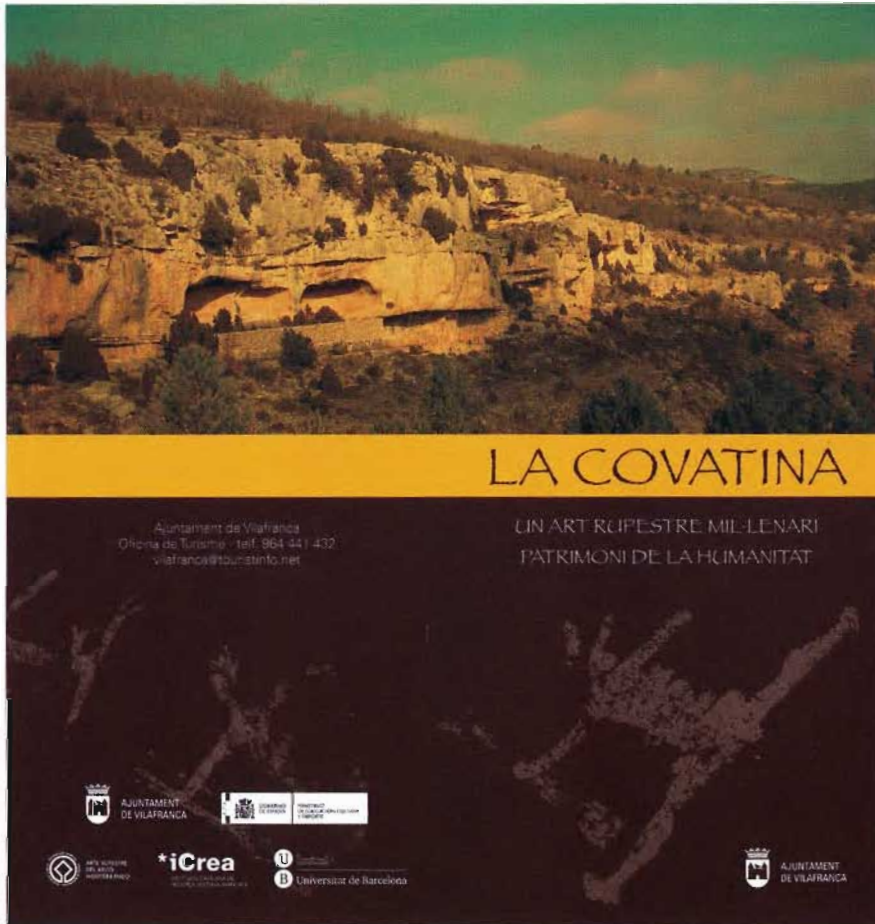
D'aquestes espècies, el cérvol i la cabra dominen en les pintures rupestres del Maestrat i Els Ports, on també hi ha la presència de porcs senglars i bous.

La vegetació ha patit pocs canvis, tot i que sembla que en alguns períodes determinats hi havia una elevada presència del teix. La resta, en major o menor proporció seguia repartint-se entre els pins, les carrasques, els roures i les sabinès.

4.4-SEGONA PARADA: QUI EREN I COM VIVIEN ELS PINTORS DE LA COVATINA?

El segon panell està ubicat en un replà just enfront del jaciment de La Covatina. En aquest cas ens detindrem per a conèixer qui eren i com vivien aquelles poblacions que van fer les pintures.

Dins del món de la investigació encara hi ha dubtes sobre el moment en què es van començar a fer aquestes pintures. Hi ha

Portada del tríptic de la ruta de La Covatina

investigadors que defensen que van ser les darreres poblacions de caçadors i recol·lectors, mentre que altres investigadors diuen que van ser els primers agricultors i ramaders. Aquest debat ens permet, en el panell explicatiu, explorar i il·lustrar aquestes dues formes de vida.

D'aquesta forma, molt breument s'explica com hi devien viure els darrers caçadors-recol·lectors a Vilafranca, quins animals caçarien, quins vegetals o fruits agafarien i quines eines o puntes de fletxa emprarien. De la mateixa forma s'explica com podrien ser els primers agricultors-ramaders que arribarien a aquestes terres.

A través de dos il·lustracions dissenyades pel pintor castellonenc Vicent Román es reproduïxen dues escenes ideals que captarien el moment en què es van produir les representacions, tant si els autors foren caçadors-recol·lectors com si foren agricultors. Així, de manera visual, el visitant pot observar les diferències entre els dos modes de vida.

4.5-TERCERA PARADA: LA COVATINA DEL TOSSALET DEL MAS DE LA RAMBLA

Finalment, i ja dins del propi recinte del jaciment, s'ha instal·lat el tercer panell. En aquest cas tracta específicament sobre les pintures que avui es conserven en aquesta balma.

En el panell trobarem una petita descripció de cadascuna de les 40 figures identificades i un calc de totes elles per facilitar al visitant la seua identificació a les parets de la balma.

Amb aquests tres panells i la resta de material didàctic esmentat, la visita a la Covatina és pot fer de manera informada. I el visitant, en tant de recordar que les figures es veuen poc perquè tenen 7000 anys d'història i a poc a poc la pintura ha anat desapareixent, aprendrà a que aquesta joia mil·lenària és l'única imatge que tenim d'aquells homes i dones que van viure al passat a aquestes terres.

AGRAÏMENTS

No volem deixar l'oportunitat que ens dóna poder participar en aquesta publicació que arriba a tot el poble, per agrair a totes aquelles persones que han fet i fan possible les nostres investigacions a Vilafranca.

En primer lloc l'Ajuntament de Vilafranca, i en especial el seu alcalde Oscar Tena, per les ajudes i les facilitats que ens han oferit en tot moment des del primer dia que vam aparèixer per aquesta contrada.

En segon lloc als propietaris de tots els jaciments en els que hem treballat aquests anys: La Covatina, La Roureda, balma del Barranc de la Fontanella i Coveta de la Foia.

En tercer lloc a un seguit de persones que sempre ens han oferit la seua ajuda quan l'hem necessitada: Sergi Monfort (Alberg La Parreta i Vilatur), el personal de les vivendes tutelades, Ferran Arasa i Sílvia Colom.

I finalment, a tot el poble de Vilafranca per la seua amable acollida i el seu interès en els treballs que estem desenvolupant. Moltes gràcies a tots i totes, esperem poder seguir uns quants anys més per aquesta meravelliosa terreta que ja la sentim també un poc nostra.

5-BIBLIOGRAFIA

ARASA, F. (1977): "Estudio arqueológico de Vilafranca del Cid (Castellón)", C.P.A.C., 4, Castelló, pp. 257.

ARASA I GIL (1982): "Arqueologia del terme municipal de Vilafranca del Cid (Castellón)"; Boletín de Amigos de Morella y su comarca, V, Morella: 17-19.

DOMINGO, I. 2015. LRA (Levantine rock art). *Expression*, 8: 44-50.

FERNANDEZ, J., GUILLEM, P. M., MART ÍNEZ, R., PÉREZ, R. (2005): "Nuevos datos sobre el Neolítico en el Maestrazgo: el Abric del Mas de Martí (Albocàsser, Castelló). En P. Arias et al. (eds.): Actas del III Congreso del Neolítico en la Península Ibérica (Santander, 5-8 octubre 2003: 879-887). Santander.

MESADO, N. (1989) "Las pinturas rupestres de la 'Covatina del Tossalet del Mas de la Rambla', Vilafranca, Castellón". *Lucentum*, VII-VIII, Alicante, p. 35-56.

ROMÁN, D. (2010): "El jaciment Epimagdalenia de la balma de la Roureda (Vilafranca, Els ports, País Valencià)". *Pyrenae* 41-2: 7-28.

ROMÁN, D. (2011): "La producción lítica en el abrigo de La Roureda (Vilafranca, Els Ports, Castellón)". *Saguntum-PLAV* 43: 21-31.

ROMÁN, D. y DOMINGO, I. (2014): "Excavacions en la balma del barranc de la Fontanella (Vilafranca, Els Ports)". *Quaderns de Prehistoria i Arqueologia de Castelló* 32: 13-20.

ROMÁN, D., DOMINGO, I. i NADAL, J. (en premsa): "The Mesolithic In Fontanella Rock Shelter (Vilafranca, Eastern Mediterranean Iberia) And The Last Hunters-Gatherers In Northern Valencian Country". *Proceedings of The Ninth International Conference on the Mesolithic in Europe (Belgrade 14th-18th, 2015)*. Oxbow Books.

VICENTE, M. -coord- (2010): *El Cingle del Mas Cremat (Portell de Morella, Castellón) : un asentamiento en altura con ocupaciones del mesolítico reciente al neolítico final: Parque Eólico de las Cabrillas, zona III del Plan Eólico Valenciano*. Renomar, EIN Mediterráneo.